

Katarina Frostenson: Tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2002

Talare

Katarina Frostenson
Svenska Akademiens direktör

Datum

20 december 2002

Plats

Stockholm

- 1 Bland den ryske diktaren Osip Mandelstams essäer, som på svenska givits ut under titeln "Ordet och kulturen", finns i synnerhet ett mäktigt parti. Det är ett stycke språk att ty sig till, och ta till, när tron på orden vacklar. Få texter talar lika egensinnigt och självklart om den språkliga materia som bygger upp en dikt, 5 bjuder samma motstånd när "trista sättare av färdiga innebörder" uppenbarar sig.

- Essän heter "Samtal om Dante", så Mandelstam har tagit tag i ett riktigt byte. Ett byte som aldrig är still, och det gläder verkligen diktarens sinne. En av 10 poängerna med texten är hur den i en ovanligt livlig poetisk-kritisk form återger den rörliga väv som Dantes gudomliga komedi är. Mandelstam samtalar med texten, småpratar och jublar runt den, samtidigt som han kastar ljus över det arbete med ljud, klanger och färger som strukturerar dess förunderliga, poetiska tal.

- 15 Det är det poetiska talet det är tal om. En flerskiktad ljudande ström, driven av talimpuls och fonetiskt arbete, vars beståndsdelar inte går att skilja från varandra. Ett tal fjärran detta tal. Eller inte – Mandelstam visar hur det går att, både sakligt och extatiskt, beskriva det talet med ett annat.

- 20 Det rör sig i ordet "tal", det närvarar med ens på många håll. I den diskussion om den samtida poesin som förekommit i landet under året har det bland annat sagts att poesin "prövar vad det är att tala". "Att komma till talet" kallades ett program kring försokratikerna, Martin Heidegger och poesin. "Jag blir galen" – 25 en ny bok om August Strindberg – undersöker det som beskrivits som "vansinnigt tal" hos titanen. Det här är ett tal, direktörstalet vid Svenska Akademiens högtidssammankomst, som i synnerhet vill påminna om poesins lust, och rätt, till ett eget sätt att tala.

”Om en fysiker som sönderdelat en atomkärna ville sätta ihop den igen, skulle han likna anhängarna av den beskrivande och förklarande poesi, för vilken Dante i alla tider varit som pest och kolera”, skriver Mandelstam. Det poetiska talet liknas av honom vid ett mattyg där trådarna inte går att skilja från varandra. 35 Eller ett partitur där toner oavslutligt föds ur varandra. Där meningen inte går att hålla fast – vilket inte betyder att det inte finns mening i det som sägs, men allt som sägs sägs under vägen, ofta för att snart motsägas.

En poet får ofta känna att hon inte kan ge det svar som förväntas av henne. Det 40 finns en förhoppning, som kanske i grunden är en rätt begriplig längtan, att en dikt skall leda någonstans. Poeten sitter inne med insikter om liv och språk – varför kan man inte fråga ut dikten, få mer av svar av den? Man önskar att den ledde till fastare slutsatser, och inte bara ljöd och ljög under vägen. Att den inte oavslutligt just – förvandlades.

45 I några nya texter om den samtida svenska poesin har det bland annat sagts att denna poesi är full av händer. Bilder av händer som tecknar, trevar sig fram och plågas, åkallas och besvärjs. Handens närvaro i dikten har här setts som ett uttryck för poetens kamp med bokstäverna, hur hon med sin hand som redskap 50 strider med skriftecknen och alla de nya språken. Att det är mitt i detta virrvarr som dagens poet provar att tala.

Det kan vara sant, men handen är samtidigt gammal i poesin. Poetens upptagenhet med sin hand vittnar om ett avstånd; mellan huvudet som tänker, 55 det osynliga, och handen som skriver, som konkret utför och till stor del låter förvandlingen ske. Handen går över det vita papperet, formar den svarta strömmen. Den dras dit den leds av tecknen den avger, formerna de skapar, ljuden och ljuset som uppstår i och mellan dem. Här, bland teckenstenarna, uppstår ett annat tal. Ögat åser, medan handen både leder och leds av detta 60 märkliga kanalarbete.

När man är i Sankt Petersburg – Osip Mandelstams, Anna Achmatovas och Joseph Brodskys poetiska hemort – och ser ut över stadens stränga och vilda system av kanaler, minns man dessa stadsrums närvaro i poeternas dikter, 65 upplysta av vita nätter, eller svarta under singlande snö. Man ser framför sig dikternas bilder som vittnar om historien, människosmärtan, händerna som grävde dessa leder, fötterna som vandrat längs dem. Man erinrar sig krig och belägring, motstånd och uthärdande, och alltid detta vatten, alltid denna sten.

Det är dessa bilder av verklighet, fragment av liv som följer varandra, men det är något annat också som väcks till liv vid åsynen av denna vattenväg. Det fasta, ledade stenarbetet, som håller det oregerliga vattnet. Stenens fasthet och vattnets krusningar i den. Man kan tänka på det exakta och det ovissa, på den gamla gråa
 75 visan – på stenen som det hårda språkets givna struktur och det som rör sig i denna massa, som vill göra sig hört och synbart, liksom resa sig upp.

Platsen är tyst och rymmer det som vill tala. Mitt bland de stela bokstavsstenarna, i det nästan orörliga, strömmar och rister det.

Hur får man tag i denna varelse? Möjligen genom att, som Mandelstam, inte bara tala om henne, utan tala med henne. Kanske är det den stämman man ofta saknar i talet om dikten; en röst som följer rörelsen, spelar med och mot den, kastar ljus över den med sitt eget tal.

Rörelsen – förvandlingen. Det draget hos språket, att det aldrig är still. Allt i det som är så vanskligt att översätta från ett språk till ett annat. Myrkrypningarna i orden, de blixtnabba associationerna. Språkets eget tal, som inte är ett utan en mångfald. Så många tal att det kan verka galet.

Att gränsen mellan det exakta och det idiotiska kan vara skör vet den som nalkats det poetiska. Man romantiserar inte diktarrollen när man säger att många skapare av geniala språk ändat sina verk i deliriskt tal, eller i stumheten. Den utdragna kampen med de där banorna i hjärnan där så mycket språk ligger
 95 färdigförpackat tär på medvetandet. Det mödosamma försöket att med ord översätta känslan kan väcka en längtan att renas från allt ordnat tal, som i Mandelstams "Silentium":

"Förbli skum, Afrodite,
 100 låt ordet till musiken återvända,
 låt hjärta för hjärta skämmas,
 med livets urgrund förenat."

En längtan till sången; att den skall stiga från den tryckta sidan, som anden ur
 105 flaskan. Eller en vilja att förbli vid bokstaven, den rena materialiteten, slippa all diktad sörja som strömmar runt den. Bara vara bland dentaler och labialer, som Italiens gamlingar. Säga "A B C: zi zi lo lo li" – som, till slut, titanen själv.

110 Vilket kan kallas "vansinnigt tal", men kanske var behovet av att komma ner till
bokstavsbenet, tala direkt med rena bokstäver, långt från världens alla
omskrivningar och beskrivningar, bort från alla namn och benämningar, iväg
från all fiktion. I sin nya bok om August Strindberg gör Ulf Olsson en bred
undersökning av relationen mellan vansinnet och litteraturen, som kampen om
115 rätten och tvånget att tala. I fallet August definierades snabbt somliga av
texterna som nonsens, personligt vanvett, marginaliserades och stöttes bort.
Den s.k. "oläsbara" skriften blev ett bevis på att författaren själv var galen och
utan plats i ordningen. Men med tiden internaliserades det vanvett verket
tillskrevs och blev kanske till och med ett litterärt varumärke. Författaren blev
120 galen.

På liknande sätt förs litteraturens tal ständigt in i olika fack och burar;
vansinnigt tal, nittiototal, kvinnospråk, invandrardikt. Litteraturen kan drivas dit,
och förbli, där kritiken beslutat att den skall vara. Den kan bete sig som en orm
125 och med sitt tal slingra sig ur greppet; bli motsatsen. Den kan göra allt för att
undgå klassificering och på så vis, i ren vägran, kanske hamna långt från sig själv.
Man saknar då de stämmor som kan tilltala och svara det poetiska.

I den diskussion om den moderna poesin som under året förts på en rad
130 tidningssidor, och där en rad yngre poeter yttrat sig, har på sedvanligt vis sagts
att dikten borde vara mer politisk och komma med klarare svar på världens
tillstånd och frågor. Där har, som motspråk, hävdats att poesin undersöker
språkliga maktfigurer, och på så sätt förhåller sig iakttagande och kritisk till
omvärlden. Där har med eftertryck talats för poesins sköna marginalitet, för dess
135 rätt att vara annorlunda, queer.

Olika stämmor drar genom rummet, några av dem fantomartade. Man kan
undra vad det hela tjänar till. Till att tillfredställa kultursidans behov av debatt?
I bästa fall till ett memento – en påminnelse om att poesin finns, en möjlighet
140 för den att stå upp för sitt eget sätt att tala.

Det är uppenbart att många nya författare kan formulera och försvara det de vill
göra. Kanske är det en effekt av de s.k. skrivarskolorna, det finns nu ett tiotal i
riket. Där undervisas det i att författa kortprosa och smidiga intriger, och i att
145 nalkas sin egen erfarenhet. Vem här kan se något negativt i att ägna ett par år av
sitt liv åt att skriva? Kurserna ger i bästa fall inspiration, och levebröd, åt både

lärare och elev.

150 De kan också, i värsta fall, alstra skickligt tillverkade slätkammade produkter
som det bara är för förlagen att förpacka. De lär då ut hur man renodlar, hur
man följer ett enda vinnande spår. De kan föda entreprenörer som befriade från
all skaparvårda glatt skallar att de bara är hantverkare som på sin höjd gör illa
sina fingrar. Mästare i gestaltning – säkert hopfogade stenar, men strömningen
155 mellan stenarna lyser med sin frånvaro.

”Kaos måste i varje dikt skimra genom ordningens regelbundna flor.”
(Novalis)

160 Poesin har plats både för klara satser och för invecklade språklekar. Den kan
vara hög i tonen, fragmentisk, hymnisk, hatisk. Renodling är egentligen det
enda som är den främmande. När diktsamlingar spinner på en enda tråd, när
tungans ljud och skriftens tecken verkar gå åt skilda håll och de poeter som
känner ord- och vershunger dras till scenen och ”spoken word”, medan de som
165 iakttar världens språkspel lägger fram sina alster i vita magasin, kan tanken få gå
till Mandelstams bild av den poetiska materian. Meningen med den är inte en
röst, men en sig ständigt förvandlande ström i vilken bokstäver dras till varandra
för lätenas och semantikens skull, röster och bilder oavlatligt framkallas och
förintas, där vi plötsligt skakas om mitt i ett ord, och allt styrs av en högst
170 kännbar impuls att tala:

”Liksom ett djur varöver man har kastat
en filt beter sig så, att allt det känner
tecknas i höljets rörelser helt tydligt,
175 så lät den allra första mänskösjälen
klart skimra fram igenom ljusets hölje
hur glad han var att göra mig till viljes.”
(Paradiset XXVI)

180 **Källa**
<div>Manuskript hämtat från svenskaakademien.se (2025-11-18)</div>

Taggar
Högtidstal

185 **URI**

190

195

200

205

210

215

220